

Persvrijheidsmonitor 2022¹

3 mei 2023

De persvrijheid in Nederland staat de afgelopen jaren onder druk. In 2022 duikelde Nederland op de internationale *World Press Freedom Index* van *Reporters Without Borders* van de zesde naar de 28^e plaats. Deze enorme terugval had onder andere te maken met de moord op Peter R. de Vries in juli 2021. In de *World Press Freedom Index* 2023 herwint Nederland haar zesde positie. Dit is onder andere te danken aan de vervolging van de verdachten in de zaak De Vries; aan de hulpverlening door PersVeilig aan bedreigde journalisten; en de daling van het geweld tegen journalisten in 2022 na het zeer gewelddadige 'corona'-jaar 2021.²

I. Veiligheid van journalisten

Veiligheid van journalisten was in 2022 het belangrijkste thema op het gebied van persvrijheid in Nederland.

Rapporten en onderzoeken over veiligheid van journalisten

De Europese Commissie heeft in juli 2022 een rapport uitgebracht over de Nederlandse rechtsstaat. Daarin wordt ook de stand van zaken van de persvrijheid tegen het licht gehouden. De Europese Commissie constateert dat de individuele veiligheid van journalisten ondanks inspanningen van de regering nog steeds een zorg blijft.³ Het College voor de Rechten van de Mens rapporteert jaarlijks hoe het is gesteld met de mensenrechten in Nederland. In het in 2022 verschenen rapport wordt gewezen op de intimidatie en agressie waarmee niet alleen journalisten te maken krijgen, maar iedereen die via de media een bijdrage levert aan het publieke debat.⁴ Dit beeld wordt bevestigd in een rapport van het Media Freedom Rapid Response (MFRR).⁵ Nederland blijft op zich een veilige haven voor journalisten, maar agressie neemt toe en met name freelancers en vrouwelijke journalisten hebben te maken met specifieke bedreigingen. Daarnaast verdienen bedreigingen vanuit de hoek van de georganiseerde misdaad een specifieke aanpak, aldus het MFRR.⁶

In 2022 hebben journalisten in totaal 198 keer melding van een incident gedaan bij *PersVeilig*.⁷ Het gaat vooral om bedreigingen (133 meldingen), fysiek geweld (33 meldingen) en stalking of intimidatie (13 meldingen). Het aantal meldingen is lager dan het jaar daarvoor, toen het totaal op 272 meldingen kwam. Het aantal meldingen van fysiek geweld daalde. De oorzaak hiervan is waarschijnlijk dat het voorafgaande jaar (2021) een coronajaar was waarin veel rellen waren, en veel demonstraties werden gehouden. Ook 2022 was een onveilig jaar voor journalisten. Het is geen uitzondering meer dat bijvoorbeeld bij boerenprotesten of Sinterklaasintochten journalisten worden lastiggevallen. Uit onderzoek blijkt dat het aantal

¹ De Persvrijheidsmonitor wordt jaarlijks in opdracht van het Persvrijheidsfonds geschreven.

² <https://rsf.org/en/country/netherlands>

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022SC0519&from=SV>

⁴ <https://publicaties.mensenrechten.nl/publicatie/b7fa3584-112f-4a3c-8950-a0d0e878faf6>

⁵ MFRR is een coalitie van internationale NGO's die onder leiding van Free Press Unlimited een fact-finding missie in Nederland heeft uitgevoerd.

⁶ <https://www.mfrr.eu/netherlands-towards-a-safer-haven-advancing-safety-of-journalists-amidst-rising-threats-in-the-netherlands/>

⁷ PersVeilig is ingesteld door de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ), het Genootschap van Hoofdredacteuren, de Politie en het Openbaar Ministerie.

meldingen bij *PersVeilig* slechts het topje van de ijsberg is, omdat maar een klein aantal journalisten daadwerkelijk een incident meldt.⁸

Uit een enquête van *PersVeilig* blijkt dat een kwart van de Journalisten in Nederland voorzichtiger is met het publiceren van berichten. De helft van de journalisten heeft te maken gehad met (dreiging van) juridische stappen vanwege een publicatie.⁹ Acht op de tien vrouwelijke journalisten hebben wel eens te maken gehad met vormen van intimidatie, agressie of bedreiging. Bijna een derde hiervan ervaart dit regelmatig. Ruim de helft van de vrouwelijke journalisten was in 2022 het mikpunt van online agressie. Ook hadden veel vrouwelijke journalisten last van discriminatie op basis van hun geslacht. Dergelijke incidenten hebben grote impact op het werk van vrouwelijke journalisten. Ze ervaren minder werkplezier en zowel hun geestelijke als mentale gezondheid lijdt hieronder. Bovendien verzwijgen vrouwelijke journalisten incidenten vaak.¹⁰

Vanuit de overheid worden deze problemen onderkend. Staatssecretaris Uslu (Cultuur en Media) en minister Yeşilgöz-Zegerius (Justitie en Veiligheid) kondigden in 2022 aanvullende maatregelen aan om de persvrijheid in Nederland te beschermen. Zo wordt de steun aan het initiatief *PersVeilig* verlengd. Samen met het Netwerk Mediawijsheid wordt een aanpak ontwikkeld om Nederlanders meer mediabewust te krijgen. Verder wil het kabinet het meldingssysteem van online intimidatie van journalisten verbeteren en wordt meer onderzoek gedaan naar de specifieke doelgroepen van de problemen die spelen rondom de journalisten.¹¹

De Erasmus Universiteit deed in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) onderzoek naar geweld en agressie tegen journalisten in de periode tussen maart 2022 en februari 2023.¹² Aanleiding voor dit onderzoek was een wetsvoorstel om het taakstrafverbod uit te breiden. Dit verbod wil ervoor zorgen dat wanneer een strafbaar feit heeft plaatsgevonden tegen journalisten of publicisten, de verdachte geen taakstraf maar een zwaardere sanctie wordt opgelegd. De onderzoekers verwachten dat deze uitbreiding vanwege onvoldoende afschrikwekkende waarde niet veel effect zal hebben. In het onderzoek werd gekeken naar eerdere rapporten over de omvang van het geweld tegen journalisten. Fotografen en cameramensen werden geconfronteerd met uitbarstingen van agressie en/of fysiek geweld tijdens hun werk. Maar veruit in de meeste gevallen vindt de agressie of intimidatie online plaats. Journalisten als beroepsgroep ervaren haat en vijandigheid, maar daarnaast raakt het de journalist ook persoonlijk. Het gevolg is dat er een *chilling effect* optreedt: journalisten voelen zich beperkt in wat ze doen en gaan voorzichtiger te werk uit vrees voor het geweld. De onderzoekers concluderen dat geweld tegen journalisten gelijkgetrokken moet worden met geweld tegen andere publieke gezagsdragers, en dat interventies door de overheid op dat uitgangspunt afgestemd moeten worden. Aandachtspunt is volgens de onderzoekers vooral de kenbaarheid van het beleid onder lagere ambtenaren en de wijze waarop journalisten worden benaderd door, in het bijzonder, de politie. De onderzoekers adviseren onder meer om officieren van justitie en rechters training te geven,

⁸ <https://persveilig.nl/over-persveilig/analyse-meldingen>

⁹ Dit wordt hieronder nader besproken onder het kopje 'Bescherming tegen SLAPPs'.

¹⁰ Sarah Bruijn en Jaap Bouwmeester, Vrouwelijke journalisten en veiligheid, onderzoeksrapport van I&O research in opdracht van PersVeilig, november 2022, via <https://persveilig.nl/over-persveilig/onderzoek> en <https://www.nvj.nl/themas/onderzoek-persveilig-vrouwelijke-journalisten-en-veiligheid/onderzoek-veiligheid-journalist-0> en <https://www.nvj.nl/nieuws/juridische-dreigementen-maken-journalisten-voorzichtiger-publiceren>

¹¹ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/06/29/extra-maatregelen-voor-meer-persveiligheid> en <https://www.nvj.nl/nieuws/brief-tweede-kamer-meer-persveiligheid> en <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-e5dc6fd98ea2499f7a868cad7f270b6c7a411174/pdf>

¹² Erasmus Universiteit, Beelden van geweld, Een mixed-methods onderzoek naar geweld en agressie tegen journalisten <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/03/27/tk-bijlage-wodc-onderzoek-naar-geweld-en-agressie-tegen-journalisten>

bewustwordingscampagnes te organiseren, de overheid financieel te laten bijdragen aan veiligheidstrainingen, met name voor freelance journalisten, en om online platforms verantwoordelijk te houden voor het stimuleren van gewenst online gedrag en het verwijderen van onaanvaardbare content.

De veiligheid van journalisten in en om rechtbanken is een aandachtspunt. De Rechtspraak heeft een nieuw meldpunt ingesteld. Per gerecht zal de journalist die een onveiligheidsgevoel, dreiging of kwetsbaarheid ervaart zich kunnen melden bij de beveiliging. Op deze manier kan sneller en direct contact worden gelegd wanneer dat nodig is.¹³

De Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) tekende een manifest tegen misstanden in de media. Het manifest heet 'We kijken niet meer weg – Zero tolerance in de cultuur- en mediasector' en is een campagne tegen misbruik. De NVJ vindt dat iedereen zich veilig moet voelen binnen de mediasector, of het nu een journalist, een deelnemer of een redacteur betreft.¹⁴

Voorbeelden van incidenten in 2022

Incidenten waarbij de veiligheid van journalisten in gevaar kwam haalden in 2022 zeer regelmatig het nieuws. Hieronder volgt een aantal voorbeelden van spraakmakende kwesties. Dit zijn illustraties. Er zijn helaas veel meer gevallen geweest.

Een cameraploeg van de Evangelische Omroep maakte een reportage bij een middelbare school en werd daar overvallen door mannen die dreigden met een schroevendraaier. Na een korte worsteling gingen de mannen er met de apparatuur van de journalisten vandoor. Ze werden kort nadien aangehouden door de politie.¹⁵

Freelancefotograaf Justin Egberts werd tijdens zijn werk voor het AD in Woerden belaagd en mishandeld door omstanders. Egberts filmde hoe een verwarde man in een sloot geholpen werd door de politie. Dit werd niet gewaardeerd door een groep jongens, die hem begon te slaan. Hij deed aangifte bij de politie en meldde zich bij *PersVeilig*. De NVJ noemde deze escalatie ernstig, ook omdat het er alle schijn van had dat de politie in Woerden niet correct heeft gehandeld om de journalist te beschermen.¹⁶

Rondom misdadjournalist John van den Heuvel ontstond op de snelweg een incident. Van den Heuvel reed op de A2 waar het leek alsof hij werd achtervolgd of klemgereden. Zijn beveiligers moesten optreden. De Dienst Speciale Interventies heeft de verdachte auto van de weg gehaald waarna één persoon is aangehouden.¹⁷ Ook werd bekend dat Van den Heuvel vanuit een cel in Colombia met de dood werd bedreigd. De rechterhand van Ridouan Taghi zou berichten hebben gestuurd als: '*Hij denkt dat hij nu veilig is*', '*Hoop dat hij meer beweegt*' en '*Daarom die hond John moet boeten*'. Van den Heuvel wordt al veel langer bedreigd en beveiligd.¹⁸

¹³ <https://www.nvj.nl/nieuws/meldpunt-journalisten-bedreiging-gerechtsgebouw>

¹⁴ <https://www.nvj.nl/nieuws/nvj-steunt-en-tekent-manifest-tegen-misstanden-media> en <https://www.degoedezaak.org/wat-we-doen/>

¹⁵ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5302113/cameraploeg-eo-overvallen-utrecht-gestolen-bedreigd-journalisten>

¹⁶ <https://www.ad.nl/woerden/persfotograaf-justin-mishandeld-politie-noemt-agressie-onacceptabel-en-gaat-zaak-onderzoeken~a6cbcbb2/> en <https://www.ad.nl/woerden/fotograaf-belaagd-persveilig-komt-op-voor-journalisten-die-worden-bedreigd-of-mishandeld~a42a3a03/>

¹⁷ <https://www.metronieuws.nl/in-het-nieuws/binnenland/2022/01/incident-a2-dreiging-john-van-den-heuvel/>

¹⁸ <https://www.ad.nl/binnenland/journalist-john-van-den-heuvel-vanuit-colombia-met-dood-bedreigd-door-rechterhand-taghi~ab8fdbeb/> en <https://www.nu.nl/marengo-proces/6219259/rechterhand-ridouan-t-bedreigde-john-van-den-heuvel-vanuit-cel-met-de-dood.html>

Journalist Sander Schimmelpenninck voelde zich bedreigd na berichten over hem in de media. Hij zegt in Enschede wel alleen over straat te kunnen, maar in Amsterdam zijn er soms momenten dat dat niet het geval is en er iemand met hem mee moet gaan. Over de ernst en mate van de bedreigingen wilde hij niks zeggen. Hij wees erop dat veel journalisten, in tegenstelling tot politici, zelf voor hun eigen beveiliging moeten zorgen.¹⁹

Een man uit Almere is afgelopen jaar veroordeeld tot een taakstraf van 90 uur voor het bedreigen van journalisten. De man postte na een demonstratie tegen coronamaatregelen een video op social media waarin hij zei dat er een zwarte lijst rondgaat met namen van journalisten, en hij raadde journalisten aan om het land te ontvluchten. De NOS en het ANP deden aangifte. Eerder dreigde de man al eens met geweld bij de redactie van omroep Flevoland, waarbij hij eiste dat een artikel over hem verwijderd moest worden.²⁰

Een Amsterdammer werd veroordeeld voor het bedreigen van een journalist uit de Haagse regio. De man postte een tweet waarin hij de journalist een NSB'er noemde en uitschold. De journalist deed aangifte. De bedreigde journalist maakte gebruik van zijn spreekrecht: 'Ik voelde mij lange tijd niet meer vrij in het beoefenen van mijn werk en heb hier nachten wakker van gelegen. Daarnaast heb ik de afgelopen maanden met een noodknop rondgelopen. Die knop staat 24/7 per dag in verbinding met de alarmcentrale en kan ik indrukken op het moment dat dat nodig zou zijn.' Het Openbaar Ministerie (OM) hanteert tegen iedereen die agressief of gewelddadig is tegen journalisten een verdubbelde strafeis. De rechtbank ging daar niet in mee en legde een voorwaardelijke celstraf en een contactverbod op.²¹

De Rotterdamse columniste Tara Lewis werd een paar dagen lang bedreigd na een stuk over Feyenoord. Ze sprak zich uit over de 'Roze Kameraden', de lhbt-supportersvereniging van Feyenoord en de homohaat die te wijten is aan de *'hardnekkige intolerantie van het Feyenoordpubliek'*. Haar privéadres en telefoonnummer werden online rondgestuurd, een fenomeen dat 'doxing' wordt genoemd. Vervolgens werd ze veelvuldig lastiggevallen. Ze deed aangifte bij de politie en gaf aan dat dit soort acties het in haar column bepleite standpunt juist alleen maar bevestigen.²²

Bedreigingen tegenover journalisten kunnen hun manier van werken beïnvloeden. Programma- en documentairemaker Sinan Can overwoog na meerdere bedreigingen zelfs te stoppen met het maken van documentaires over thema's gelieerd aan moslimextremisme. Hij vroeg zich af of dat het nog allemaal waard is. Tegelijkertijd wilde hij niet stoppen omdat het dan voelt alsof de bedreigers hun zin krijgen. Can heeft aangifte gedaan.²³

Journaliste Rena Netjes, woonachtig in Turkije, ontving expliciete doodsb bedreigingen na het publiceren over Syrisch-Koerdistan. Er werd gedreigd de journaliste aan te vallen. Netjes liet weten sindsdien meer alert te zijn, maar wel gewoon door te gaan met schrijven.²⁴

Onderzoeksjournaliste Stella Braam vroeg om haar persoonsdossier bij de AIVD. Uiteindelijk kreeg ze daar inzicht in. Ze was verbaasd over de hoeveelheid informatie die over haar verzameld was. Ze gaf aan zich bespied te voelen, en het beperkt haar in haar werk als

¹⁹ <https://www.ad.nl/binnenland/journalist-sander-schimmelpenninck-moet-eigen-beveiliging-organiseren-na-bedreigingen~a18c4a318/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.nl%2F>

²⁰ <https://nos.nl/artikel/2453586-man-krijgt-90-uur-taakstraf-voor-bedreigen-van-journalisten>

²¹ <https://www.omroepwest.nl/nieuws/4518973/celstraf-en-contactverbod-voor-bedreigen-journalist-u-bent-een-nsber>

²² <https://www.villamedia.nl/artikel/rotterdamse-columniste-dagenlang-bedreigd-na-column-over-roze-kameraden-van-feyenoord>

²³ <https://www.villamedia.nl/artikel/documentairemaker-sinan-can-wordt-bedreigd-door-moslimextremisten-overweegt-te-stoppen-met-werk>

²⁴ <https://www.villamedia.nl/artikel/rena-netjes-ontvangt-expliciete-doodsbbedreigingen-wat-ze-willen-is-dat-ik-stop-met-schrijven-dat-ga-ik-niet-doen>

journalist. Ze heeft een rechtszaak aangespannen tegen de AIVD. Het Persvrijheidsfonds ondersteunt Braam omdat het fonds vindt dat een journalist op deze manier niet in staat is zijn/haar werk goed uit te oefenen. Het fonds ondersteunt ook de weduwe van de in 2017 overleden journalist en documentairemaker Mehmet Ulger, met wie Braam een boek schreef over de Grijsse Wolven, een Turks nationalistische beweging, in een vergelijkbare kwestie.²⁵

Politici dragen regelmatig bij aan het creëren van een onveilig klimaat voor journalisten. Oud-minister Raymond Knops was kritisch over journalisten van het NRC en De Limburger. Hij spande een rechtszaak aan in verband met berichtgeving over een door hem aangekochte woning in Limburg. Hij uitte zich in de rechtszaal fel over de journalisten: *'Telkens hetzelfde patroon. Brutaal, intimiderend, bewijslast omkeren en 'hoor en wederhoor als afvinklijstje'*. De NVJ noemde het verwerpelijk dat een voormalig minister dit soort termen in de mond neemt.²⁶ Knops spande een procedure aan tegen NRC en De Limburger en werd deels in het gelijk gesteld.²⁷ De digitale versies van de publicaties over Knops moesten worden voorzien van een link naar het vonnis.²⁸ Ook Tweede Kamerlid Gideon van Meijeren van Forum voor Democratie liet zich zeer negatief uit over de journalistiek. Hij plaatste een video op social media met de volgende boodschap: *'Activisten die riooljournalistiek bedrijven, mogen niet langer weggelaten worden met hun leugens, desinformatie en fake news. Tijd voor de tegenaanval!'*. Hij zocht een confrontatie met een SBS-verslaggever, waarbij een deel van de opnamen heimelijk werd gemaakt. Premier Rutte en andere Kamerleden spraken met afschuw over dit gedrag. De NVJ liet weten dat dit soort gedrag niet kan en wil dit aanpakken.²⁹

Bescherming tegen SLAPPs

De Europese Commissie heeft in april 2022 nieuwe wetgeving voorgesteld tegen zogeheten *strategic lawsuits against public participation* (algemeen bekend onder het acroniem 'SLAPP').³⁰ SLAPPs zijn ongegronde rechtszaken tegen journalisten, activisten, klokkenluiders of mensenrechtenverdedigers die als voornaamste doel hebben om hen te intimideren en onder druk te zetten, en daarmee het publiek debat te beperken. Daarnaast heeft de Europese Commissie een Aanbeveling gedaan over dit onderwerp.³¹

Het doel van de voorgestelde nieuwe regelgeving is om onder meer journalisten te beschermen tegen kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedures. De bescherming geldt ook voor personen of organisaties die zich inzetten voor de verdediging van grondrechten, milieu- en klimaatrechten, vrouwenrechten, lhbtq+-rechten, de rechten van

²⁵ <https://www.villamedia.nl/artikel/onderzoeksjournalist-stella-braam-is-strijdbaar-moe-maar-niet-verslagen/37189680-eb80d8bf> en <https://www.persvrijheidsfonds.nl/nieuws/het-persvrijheidsfonds-steunt-journalisten-ulger-en-braam-in-beroepszaak-tegen-de-aivd>

²⁶ <https://nos.nl/artikel/2428592-cda-er-knops-haalt-uit-naar-nrc-journalist-media-organisaties-woest> en [Staatssecretaris Knops spant zaak aan tegen NRC en De Limburger \(nos.nl\)](https://nos.nl/artikel/2428592-cda-er-knops-haalt-uit-naar-nrc-journalist-media-organisaties-woest)

²⁷ Rechtbank Amsterdam, 13 juli 2022, ECLI:NL:RBAMS:2022:4000 (Knops/NRC en De Limburger).

²⁸ Zie bijvoorbeeld <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/05/22/grondspectatie-bomenkap-en-vriendendiensten-zo-krijg-je-een-droomhuis-in-limburg-a4000488>

²⁹ <https://www.villamedia.nl/artikel/voormalig-cda-minister-bekritiseert-nrc-journalist-dohmen-nvj-zeer-ontstemd> en <https://www.villamedia.nl/artikel/nvj-onderzoekt-of-juridische-stappen-tegen-fvd-mogelijk-zijn-na-aanval-op-sbs-journalist-merel-ek>

³⁰ Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad tot bescherming van bij publieke participatie betrokken personen tegen kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedures ("strategische rechtszaken tegen publieke participatie") {SWD(2022) 117 final} <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0177&from=EN> Het EHRM heeft het concept 'SLAPP' in 2022 benoemd, met verwijzing naar uitlatingen van de Commissaris voor de Rechten van de Mens van de Raad van Europa: EHRM, 15 maart 2022, zaaknr. 2840/10 (*OOO Memo v. Rusland*).

³¹ Aanbeveling (EU) 2022/758 van de Europese Commissie van 27 april 2022 over de wijze waarop journalisten en mensenrechtenverdedigers die betrokken zijn bij publieke participatie kunnen worden beschermd tegen kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedures ("strategische rechtszaken tegen publieke participatie") <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022H0758&from=EN>

personen die tot een raciale of etnische minderheid behoren, arbeidsrechten of godsdienstvrijheid. Onrechtmatige procedures worden omschreven als gerechtelijke procedures die worden ingeleid in verband met publieke participatie en die volledig of gedeeltelijk ongegrond zijn en als belangrijkste doel hebben om publieke participatie te voorkomen, te beperken of te bestraffen. Voor 'kennelijk ongegronde' procedures moet het mogelijk zijn of worden om de zaak in een vroegtijdig stadium te 'seponeren' (van tafel te krijgen) in een 'versnelde procedure'. Met de Aanbeveling adviseert de Europese Commissie de EU-lidstaten onder meer om bewustwordings- en voorlichtingscampagnes te organiseren en jaarlijks te rapporteren over SLAPPs in hun jurisdictie. De conceptrichtlijn bepaalt dat een eiser die een onrechtmatige gerechtelijke procedure tegen publieke participatie aanhangig heeft gemaakt, kan worden veroordeeld in alle proceskosten, waaronder de volledige door de verweerder gemaakte kosten voor vertegenwoordiging in rechte, tenzij deze kosten buitensporig zijn. Wie schade heeft geleden als gevolg van een onrechtmatige gerechtelijke procedure tegen publieke participatie kan volledige compensatie voor die schade vorderen en verkrijgen. Dit betreft zowel materiële als immateriële schade. Onder materiële schade vallen bijvoorbeeld honoraria van advocaten, wanneer deze niet voor vergoeding als kosten in aanmerking komen, reiskosten en medische kosten (bijvoorbeeld voor psychologische ondersteuning) indien deze causaal verband houden met de gerechtelijke procedure. De aan het proces voorafgaande kosten moeten als materiële schade worden beschouwd indien zij naar intern recht niet zijn inbegrepen in de proceskosten. Onder immateriële schade vallen verschillende vormen van lichamelijke en/of psychische schade. Hieronder vallen bijvoorbeeld pijn en lijden of emotioneel leed in verband met de gerechtelijke procedure, aantasting van leven of relatie, reputatieschade en in algemene zin elke vorm van niet-stoffelijke schade.

Het Nederlandse kabinet verwelkomt de doelstellingen van de anti-SLAPP richtlijn, maar is ook kritisch.³² Men gaat ervan uit dat SLAPPs in Nederland eigenlijk niet voorkomen en dat het Nederlandse procesrecht voldoende waarborgen biedt. Een groot aantal belangenorganisaties riep de Nederlandse regering op leiderschap te tonen en een goede bescherming tegen SLAPPs te bewerkstelligen.³³ Het probleem dat moet worden opgelost is immers niet zozeer dat eisers in Nederland kennelijk ongegronde procedure beginnen. Zij kiezen de jurisdictie waar een journalist er zoveel mogelijk last van heeft.

Journalisten in Nederland zijn voorzichtiger met publiceren om het risico op juridische stappen te vermijden. Dit blijkt uit een enquête van PersVeilig, die door 858 journalisten werd ingevuld.³⁴ Een kwart van de journalisten die de enquête invulden, zegt op deze wijze risico's te vermijden. De helft van de journalisten heeft minstens één keer te maken gehad met dreiging van juridische stappen naar aanleiding van een publicatie. Bij twintig procent kwam het daadwerkelijk tot een juridische aanklacht of vervolging. Een goede juridische bescherming tegen SLAPPs verstrekt de positie van journalisten, juist ook in de fase waarin bedreigd wordt met juridische stappen.

II. Bronbescherming

De Wet bronbescherming in strafzaken is recent geëvalueerd. Deze wet trad per 1 oktober 2018 in werking. Dat was meer dan acht jaar nadat het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in Straatsburg in september 2010 in de 'landmark decision' *Sanoma Uitgevers tegen Nederland* had geoordeeld dat de Nederlandse regelgeving op dit punt

³² Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken van 3 juni 2022, 36009 C, https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20220603/brief_van_de_minister_van_buza/document3/f=/vltmkf0efxvw_opgemaakt.pdf

³³ <https://www.the-case.eu/latest/netherlands-protect-civic-space-against-slapps-and-other-legal-tactics/>

³⁴ <https://www.nvj.nl/nieuws/juridische-dreigementen-maken-journalisten-voorzichtiger-publiceren>

tekortschoot.³⁵

Inmiddels zijn er ruim vier jaar verstreken sinds deze wet in werking is getreden. In die periode zijn er acht gevallen geweest waarbij een journalist een beroep op bronbescherming moest doen. Het onderzoeksrapport dat in het kader van de evaluatie werd opgesteld kwalificeert dit als een klein aantal gevallen, en de Minister voor Rechtsbescherming schrijft in de begeleidende Kamerbrief dat de dataverzameling 'slechts acht gevallen heeft opgeleverd waarin een beroep op het recht op bronbescherming werd gedaan'.³⁶ Men zou ook kunnen redeneren dat bij een juiste toepassing van de wettelijke bronbescherming er geen enkel nieuw incident had moeten zijn, en dat elk incident er één te veel is.

Twee van de incidenten zijn door advocaten aan de onderzoeker genoemd, maar niet nader toegelicht. De andere zes incidenten zijn eerder breed in de pers uitgemeten. Het ging om de gijzeling van NOS-journalist Robert Bas die een bron sprak over een vergismoord, de rechtszaak over de mogelijke gijzeling van AD-journaliste Nadia Berkelder die had meegelopen bij een politieactie, het aftappen van RTV-Oost-journalist Nout Peper in het kader van een onderzoek naar de eigenaar van een café waar een granaat aan de deur was gehangen, het oproepen van documentairemaker Joost van der Valk om te getuigen in een liquidatieproces, en de inbeslagname van de telefoon van fotojournalist Marco de Swart die meeding met een demonstratie van *Extinction Rebellion*.³⁷ In geen van de gevallen was er discussie over de vraag of degene die een beroep deed op bronbescherming wel een 'journalist' was. De wet beschermt immers ook een ruimere categorie, te weten 'publicisten', en veelgehoorde kritiek was dat de wettelijke bronbescherming daarmee zijn doel voorbij zou schieten. Die kritiek blijkt hypothetisch te zijn. In alle gevallen waren het steeds professionele journalisten die een beroep deden op bronbescherming.

De onderzoeker heeft deze gevallen geanalyseerd en interviews afgenomen met drie journalisten, twee advocaten, een officier van justitie, een rechter-commissaris en de secretaris van de NVJ. De wet biedt volgens de geïnterviewde journalisten en advocaten redelijk goede bescherming. De geïnterviewde officier van justitie en rechter-commissaris kwalificeren de bescherming zelfs als 'goed'. Over de toepassing van de wet lopen de opvattingen uiteen. Het uitgangspunt van het OM-beleid is dat journalisten in beginsel niet worden blootgesteld aan dwangmiddelen. Alleen in uitzonderlijke gevallen zal daarop een uitzondering worden gemaakt. Officieren van justitie die in het kader van dit onderzoek schriftelijke input hebben gegeven of zijn geïnterviewd, hebben aangegeven dat men zich binnen het OM sterk bewust is van de noodzaak om terughoudend om te gaan met de inzet van dwangmiddelen jegens journalisten. Advocaten die zijn geïnterviewd, zien echter geen terughoudendheid bij het OM als het gaat om de toepassing van dwangmiddelen tegen journalisten.

Volgens het rapport is de hoofddoelstelling van de wet behaald: codificatie van de rechtspraak van het EHRM over journalistieke bronbescherming. Ook twee nevendoelestellingen zijn gerealiseerd, te weten een toekomstbestendige wet, waarbij de kring van verschoningsgerechtigden niet ruimer is gebleken dan de wetgever voor ogen had. Op een enkele wetstechnische aanpassing na blijft de Wet Bronbescherming in strafzaken

³⁵ EHRM 14 september 2010, appl.no. 38224/03, NJ 2011/230 (*Sanoma Uitgevers/Nederland*), voorafgegaan door EHRM 22 november 2007, appl.no. 64752/01, NJ 2008/216 (*Voskuil/Nederland*) en gevolgd door EHRM 22 november 2012, appl.no. 39315/06, NJ 2013/252 (*Telegraaf/Nederland*).

³⁶ Kamerbrief Minister Weerwind, 20 februari 2023, over het onderzoeksrapport 'Evaluatie van de Wet bronbescherming in strafzaken', januari 2023, mr. dr. Bas de Wilde, Onderzoeksbureau De strafzaak, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/02/20/tk-evaluatie-van-de-wet-bronbescherming-strafzaken>

³⁷ Dit geval wordt hieronder nader besproken in paragraaf IV.

ongewijzigd.

III. Beschuldigingen, privacy en journalistieke werkwijze

Elk jaar is er weer een bonte schakering van rechtszaken tegen de media van personen en bedrijven die bezwaar maken tegen publicaties. Ter illustratie volgt hieronder een beknopte bloemlezing van een aantal juridische procedures die in 2022 veel aandacht kregen.

Een voormalig lid van D66 vorderde rectificatie en een publicatieverbod tegen de Volkskrant omtrent beschuldigingen van machtsmisbruik, seksuele intimidatie en #MeToo. In eerste aanleg werd een deel van zijn vorderingen toegewezen: de rechter beval de Volkskrant onder meer zich te onthouden van het openbaar maken van de beschuldigingen dat hij zich schuldig had gemaakt aan “machtsmisbruik” of “seksuele intimidatie”. In hoger beroep kwam het Gerechtshof tot een ander oordeel.³⁸ Voorafgaande beperkingen zijn niet verboden, maar brengen zulke risico's (op ontoelaatbare inperking van de vrijheid van meningsuiting) met zich dat de noodzaak daarvan zeer zorgvuldig en kritisch moet worden onderzocht en dat dergelijke maatregelen gerechtvaardigd moeten worden door uitzonderlijke omstandigheden. De publicaties stellen grensoverschrijdend gedrag binnen een politieke partij (D66) aan de kaak. De D66-prominent is een publiek figuur, zodat de pers kritischer over hem mag zijn dan over een niet publiek figuur.

Uitgever Noblesse wilde een ‘*Jiskefet encyclopedie*’ in de handel brengen over het absurdistisch-humoristisch tv-programma *Jiskefet* dat tussen 1990 en 2005 werd uitgezonden. De makers van dat programma verzetten zich daartegen, omdat niet voldoende duidelijk zou zijn dat het boek niet van hen afkomstig is. De aanduiding ‘Gegarandeerd ongeautoriseerd’ zou dit volgens hen niet duidelijk genoeg maken. Zij deden een beroep op het merkrecht op de aanduiding ‘Jiskefet’. De rechter ging daar in eerst instantie in mee en verplichtte de uitgever om een sticker op de kaft aan te brengen met de tekst ‘*CABARET TRIO door Richard Groothuizen en Rutger Vahl*’.³⁹ De uitgever ging in hoger beroep en daar liep de zaak anders af. Volgens het Gerechtshof mag de *Jiskefet* encyclopedie worden verkocht, zonder dat met een sticker apart duidelijk hoeft te worden gemaakt dat de makers van het satirische tv-programma deze encyclopedie niet hebben gemaakt.⁴⁰

Schadevergoedingen na onrechtmatige publicatie

In Nederland worden in het algemeen bescheiden schadevergoedingen toegewezen aan slachtoffers van onrechtmatige publicaties. De advocaatkosten overstijgen vaak ruimschoots het bedrag van de schadevergoeding. In het tv-programma *Moord of zelfmoord* werd een man als een mogelijke verdachte van moord gepresenteerd, hoewel hij door politie en justitie nimmer als zodanig was aangemerkt. De uitzending werd op tv door 480.000 mensen bekeken, en de man was daarin goed herkenbaar voor een ruimere kring dan louter zijn naaste familie en vrienden. Hij vorderde een schadevergoeding van € 35.000. De rechter wees slechts € 4.500 toe. Het tv-programma vond dit te veel en ging in hoger beroep. Het Gerechtshof liet de schadevergoeding in stand en oordeelde dat er geen *chilling effect* van dit

³⁸ Gerechtshof Amsterdam, 18 mei 2022, ECLI:NL:GHAMS:2022:1496, in hoger beroep van Voorzieningenrechter Amsterdam, 29 april 2022, ECLI:NL:RBAMS:2022:2344.

³⁹ Rechtbank Noord-Holland, 1 november 2021, ECLI:NL:RBNHO:2021:9643 (*Jiskefet/Noblesse Uitgevers*). De uitgever wordt in deze zaak ondersteund door het Persvrijheidsfonds.

⁴⁰ Gerechtshof Amsterdam, 28 juni 2022, ECLI:NL:GHAMS:2022:1851 (*Noblesse Uitgevers/Jiskefet*).

bedrag uitgaat.⁴¹

In een uitzending van het televisieprogramma *Undercover* in Nederland zijn beelden getoond waarbij eiser ten onrechte als heler van gestolen goederen werd weggezet. Vast staat dat het programma hierdoor onrechtmatig heeft gehandeld en dat eiser door de uitzending een psychische stoornis heeft ontwikkeld. Het Gerechtshof Amsterdam had de immateriële schade (smartengeld) wegens aantasting van de eer en goede naam van eiser op € 5.000,- begroot. Andere schadeposten werden afgewezen. De Hoge Raad oordeelt dat ook de letselschade moet worden meegewogen, en ook de schade door verminderd arbeidsvermogen en de kosten van huishoudelijke hulp.⁴²

GeenStijl werd veroordeeld tot betaling van een schadevergoeding van € 5.000 en verwijdering van een artikel waarin de beschuldigingen van de columniste van het dagblad *Metro* als feit zijn gebracht. De columniste had geschreven dat zij was aangerand, mishandeld en bedreigd, en die beschuldigingen waren herleidbaar tot persoon X. Eerder had de rechter al geoordeeld dat de column zelf onrechtmatig was, waarbij een schadevergoeding van € 10.000 was opgelegd.

Journalistieke werkwijze

Zembla maakte een uitzending over vermeende strafbare feiten bij het storten van granuliet in het project *Over de Maas*. Een oud-officier van justitie deed stevige uitspraken in de uitzending en beschuldigde het granulietbedrijf van strafbare feiten. De rechter oordeelde dat deze beschuldigingen geen deugdelijke basis hadden in het feitenmateriaal. Hij werd veroordeeld tot rectificatie van zijn uitspraken, via het ANP en Twitter.⁴³ De rechtbank kende groot gewicht toe aan de maatschappelijke positie van deze oud-officier, die voorheen hoogleraar milieurecht was en ook coördinerend milieuofficier van justitie bij het Landelijk Parket is geweest. De rechtbank oordeelde dat ook Zembla zelf in de fout is gegaan.⁴⁴ Daarbij was volgens de rechter van belang dat Zembla de deskundige van informatie heeft voorzien. De rechter kwalificeerde het door Zembla aan hem voorgelegde feitencomplex als 'veel te eenzijdig' en 'veel te gekleurd geformuleerd'. Aldus heeft Zembla zelf aan de basis gestaan van de te ver gaande beschuldigingen van de oud-officier van justitie. Zembla had er volgens de rechter aan moeten twijfelen of de ernstige beschuldiging dat er opzettelijk strafbare feiten gepleegd zouden zijn wel gefundeerd was. De rechter verweet Zembla ook dat zij nuancerende feiten buiten de uitzending heeft gelaten. In deze kwestie was eerder ook een klacht ingediend bij de Raad voor de Journalistiek. Die gaf Zembla een flinke tik op de vingers. Het onderzoek was journalistiek onzorgvuldig en de berichtgeving werd als eenzijdig, onevenwichtig en tendentius gekwalificeerd.⁴⁵ Omroep BNNVARA schortte daarop de samenwerking met de Raad voor de Journalistiek op. Naar aanleiding hiervan besloot de Raad voor de Journalistiek klachten voortaan als 'gegrond' of 'ongegrond' te beoordelen, en niet langer als 'zorgvuldig' of 'onzorgvuldig'. Daarmee wil de Raad duidelijker maken dat hij een specifieke klacht beoordeelt en niet de integriteit van een journalist. Frits van Exter, voorzitter van de Raad voor de Journalistiek, lichtte dit als volgt toe: "Woorden doen ertoe en dat geldt ook voor de eindbeoordeling in onze conclusies. Kwalificaties als 'zorgvuldig' en

⁴¹ Gerechtshof Amsterdam, 15 maart 2022, ECLI:NL:GHAMS:2022:748 (Talpa en SimpelZodiak/X).

⁴² Hoge Raad, 22 april 2022, ECLI:NL:HR:2022:590 (X/Undercover in Nederland), met conclusie AG Vlas, 15 oktober 2021, ECLI:NL:PHR:2021:981. In cassatie op Gerechtshof Amsterdam, 18 augustus 2020, ECLI:NL:GHAMS:2020:2301.

⁴³ Rechtbank Den Haag, 8 december 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:13108 (*Granuliet/oud-officier van justitie*).

⁴⁴ Rechtbank Den Haag, 31 augustus 2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:8625 (*Granuliet/Zembla*).

⁴⁵ Raad voor de Journalistiek, 7 december 2020, RvdJ 2020/41 <https://www.rvdj.nl/2020/41>.

‘onzorgvuldig’ kunnen het misverstand wekken dat de Raad verder gaat dan waarvoor hij in het leven is geroepen: klachten beoordelen.”⁴⁶

Archief functie en aanpassing online artikel

Media zijn huiverig om een eenmaal gepubliceerd artikel online aan te passen, waarbij vaak verwezen wordt naar de noodzaak van een betrouwbaar en volledig archief. Toch oordeelt de rechter regelmatig dat de online versie van een artikel moet worden aangepast, bijvoorbeeld door een volledige naam te vervangen door initialen en een gezicht onherkenbaar te maken. Daardoor is de persoon niet meer vindbaar via zoekmachines op het openbare internet. Anderzijds blijft het artikel, bij deze beperkte ingrepen, in hoofdzaak intact. De rechter oordeelde dat het daarnaast goed mogelijk is om het volledige artikel voor een bepaald publiek (bijvoorbeeld slechts op aanvraag) beschikbaar te houden, indien dat voor de archief functie nodig en wenselijk wordt geacht.⁴⁷

Juicekanalen en journalistiek

In 2022 was er veel aandacht voor een aantal online roddelrubrieken, ook wel aangeduid als ‘juicekanalen’, onder meer in verband met rechtszaken die slachtoffers aanspanden. Het online kanaal ‘Roddelpraat’ zond een item uit over zangeres Famke Louise. De uitlatingen over Famke Louise werden niet ondersteund door de feiten. Het ging om louter speculatie. Door Roddelpraat was geen wederhoor toegepast, hoewel de mogelijkheid daartoe aanwezig was. De rechter oordeelde dat dit onrechtmatig was.⁴⁸ Dat gold ook voor het zonder toestemming openbaar maken van een zogeheten *diss track* van Famke Louise. Roddelpraat ging in hoger beroep en zette een crowdfundingactie op om de rechtszaak te bekostigen. Dat leverde een zeer substantieel bedrag op. Roddelpraat verloor ook in hoger beroep, maar in financiële zin zal Roddelpraat niet slechter af zijn. Er gaan stemmen op om het businessmodel van juicekanalen aan te pakken en winstafracht te vorderen.⁴⁹

Yvonne Coldeweijer beweerde op haar juicekanaal dat zangeres Samantha Steenwijk illegale dieetpillen had gebruikt. Steenwijk wilde weten van wie deze onjuiste roddels afkomstig waren. De rechter veroordeelde Coldeweijer tot rectificatie, maar de schadevergoeding werd afgewezen omdat de reputatieschade al voldoende door de rectificatie zou zijn hersteld.⁵⁰ De rechter oordeelde voorts dat Coldeweijer de identiteit van haar bronnen niet hoeft prijs te geven. De rechter schaarde haar juicekanaal onder het begrip journalistiek, en oordeelt dat Coldeweijer zich terecht beroept op het journalistieke recht op bronbescherming. De rechter wijst Coldeweijer op het belang van betrouwbare bronnen. Ze had haar verhaal gebaseerd op één anonieme bron, die zij vooraf niet kende, en die verwees naar een tweede persoon, die zij ook niet kende. Hoe de twee bronnen met wie Coldeweijer had gesproken aan hun wetenschap zijn gekomen viel niet na te gaan en hun betrouwbaarheid kon al helemaal niet worden beoordeeld. De rechter oordeelt dat dit geen serieuze aanwijzingen voor de juistheid

⁴⁶ <https://www.rvdj.nl/over-de-raad/berichten/raad-voor-de-journalistiek-van-onzorgvuldig-naar-gegrond> .

⁴⁷ Voorzieningenrechter Rechtbank Amsterdam, 28 april 2022, ECLI:NL:RBAMS:2022:2342.

⁴⁸ Gerechtshof Amsterdam, 13 december 2022, ECLI:NL:GHAMS:2022:3522 (*Roddelpraat/Famke Louise*), eerste aanleg: Rechtbank Amsterdam, 16 maart 2022, ECLI:NL:RBAMS:2022:1239 (*Famke Louise/Roddelpraat*).

⁴⁹ Annotator E.H.F. Dings, Mediaforum 2022-4, nr. 11, betoogt dat er goede juridische gronden zijn om de winst c.q. onrechtmatige verrijking te vorderen, omdat het juicechannel onrechtmatig is verrijkt door zich schuldig te maken aan auteursrechtinbreuk en onrechtmatig handelen jegens Famke Louise.

⁵⁰ Voorzieningenrechter Rechtbank Amsterdam, 29 april 2022, ECLI:NL:RBAMS:2022:2347 (*Steenwijk/Yvonne Coldeweijer*).

van de beschuldiging zijn.

IV. Vrijheid van nieuwsgaring en toegang tot de media

De overheid heeft als taak de vrijheid van nieuwsgaring te garanderen. Soms wordt het werk van journalisten echter juist belemmerd door de politie. Fotojournalist Marco de Swart ging mee met een protestactie van Extinction Rebellion in Den Haag. Hij bevond zich in de wagen met enkele demonstranten om van binnenuit verslag te kunnen doen. Hij was daarbij voor een ieder duidelijk herkenbaar als journalist, door onder meer het zichtbaar dragen van een rellekaart en het tonen van zijn politieperskaart. Desondanks werd hij door de politie aangehouden en werden zijn telefoon en camera's in beslag genomen. De kantonrechter oordeelde dat de aanhouding niet onrechtmatig was.⁵¹ De Swart had niet voldaan aan de mededeling van de politie dat hij moest stoppen met filmen. Het ging om een gelijktijdige aanhouding van een groep van 22 personen die op een kruispunt de weg blokkeerden. Volgens de politie was het nodig de orde en rust ter plaatse te herstellen en worden alle verdachten bij ontdekking op heterdaad van een strafbaar feit – zoals hier – zo spoedig mogelijk ter voorgeleiding naar het bureau gebracht. De rechter oordeelt dat het onderzoek naar de hoedanigheid van De Swart als journalist op het politiebureau mocht worden voortgezet. Toen daar bleek dat hij inderdaad journalist is, werd hij heengezonden. De rechter concludeert dat de door De Swart gekozen invulling van het journalistieke werk bepaalde risico's met zich kan brengen, zoals aanhouding. De Swart heeft hoger beroep ingesteld en wordt daarin gesteund door het Persvrijheidsfonds.

Fotograaf René Hendriks wilde opnamen maken in winkelcentrum *The Mall*. Dat werd hem niet toegestaan, met een beroep op de huisregels. Het verbod gold niet voor camera's van mobiele telefoons. De rechtbank oordeelde dat een verbod op fotografie met professionele camera's in de huisregels van een winkelcentrum geen onaanvaardbare inbreuk op de vrije nieuwsgaring is.⁵² Mede gelet op de recente ontwikkelingen op het vlak van de fotokwaliteit van de camera's in mobiele telefoons, oordeelde de rechtbank dat de huisregels naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid niet onaanvaardbaar zijn. Wel overwoog de rechtbank dat dat anders zou zijn indien *The Mall* geen uitzondering voor mobiele camera's had gehanteerd. Hendriks heeft hoger beroep ingesteld.

Mr. Otto Volgenant (1969) is advocaat. Zijn cliënten zijn uitgeverij, omroepen, journalisten, internetbedrijven, tv-producenten en NGO's. Hij adviseert de NVJ geregeld over de juridische aspecten van persvrijheid en privacy, en voert regelmatig principiële procedures hierover. Hij was betrokken bij een aantal hierboven genoemde procedures. Volgenant is partner bij Boekx Advocaten Media, IP & Privacy.

Prof. dr. Tarlach McGonagle (1976) is hoogleraar Mediarecht & Informatiesamenleving bij de Universiteit Leiden en universitair hoofddocent werkzaam bij het Instituut voor Informatierecht van de Universiteit van Amsterdam. Hij is gespecialiseerd in internationale en Europese mensenrechten, onder meer op het gebied van vrijheid van meningsuiting en mediarecht. Hij schrijft regelmatig rapporten voor de Raad van Europa, de OVSE en andere intergouvernementele organisaties. Hij is lid van de *Committee of experts on SLAPPs* van de Raad van Europa.

⁵¹ Rechtbank Den Haag, 8 september 2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:9219.

⁵² Rechtbank Noord-Holland, 28 december 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:11402. Ook deze zaak wordt ondersteund door het Persvrijheidsfonds.